

Nr 291.

Av herr **Tengdahl**, om *skrivelse till Kungl. Maj:t angående omläggning av studentexamen i viss riktning m. m.*

På senare tid har förmärkts ett glädjande intresse åtminstone hos andra kammaren för att underlätta studier, särskilt för fattigare begåvningar. Kammaren har upprepade gånger uttalat sig för en vädjan till Kungl. Maj:t att föranstalta en allmän undersökning angående behovet av ökat understöd för fattiga lärjungar och att till riksdagen inkomma med de förslag, som av undersökningen kunde föranledas:

Detta med mera ger mig mod att lägga fram ett litet program för reformer, som (ehuru de icke röra vårt för närvarande allra viktigaste undervisningsproblem, vilket jag anser fortsättningsskolan vara) kunna vara ägnade att underlätta studierna för verkliga begåvningar och över huvud taget göra viss del av vårt undervisningsväsende mera praktiskt, mindre tungrott. Mitt lilla program rör studentexamen.

I. *Borttagande av censorsinstitutionen vid studentexamen för läroverkens egna lärjungar.*

Tidigare var studentexamen förlagd till universiteten. Sedan ett antal år tillbaka hålles den emellertid vid vederbörande »Allmänna» läroverk (resp. de med dimissionsrätt försedda enskilda), men universitetens förmenta rätt att utöva kontroll över, hurudana studenter, som skickas till dem, handhaves av censorer — till stor del professorer, som ryckas från sin dagliga gärning eller f. d. professorer, som störas i sitt otium med att resa land och rike omkring med den orimliga pretentionen att på en liten stund kunna bedöma bättre än respektive lärare, vad eleverna egentligen kunna.

Examinerandet inför censorer liknar för lekmannen närmast en förolämpning mot lärarekåren, som ju i allmänhet är fil. doktorer eller

åtminstone fil. magistrar, i enstaka fall kanske fil. kandidater — i alla händelser tillräckligt mycket »före» sina elever för att kunna bedöma deras (förmenta) »mogenhet». Censorerna verka förryckande i det naturliga förtroendefulla förhållandet mellan lärare och lärjungar. De verka enerverande på lärjungarna, som även dem förutan äro tillräckligt nervöst uppagiterade genom tvånget att lägga upp sitt lilla vetande till beskådande inom loppet av några få dagar.

Det, som är berättigat i censors-institutionen vad beträffar läroverkens egna lärjungar, kan ernås på annat sätt än genom att vilt främmande människor plötsligt uppträda som examinatorer. Staten har naturligtvis ett berättigat intresse att tillse, att läroverken å skilda orter hållas vid en viss normalnivå m. avs. på fordringarna å lärjungarna — inte under, men inte heller över, om detta senare skall köpas med lärjungarnas hälsa. Men detta statsintresse tillgodoses bäst genom en »flygande inspektion». Det är ju en gammal erfarenhet från många områden, att den inspektion, som inte är väntad, är den enda värdefulla.

Censorsinstitutionen representerar en utdöende princip: att undervisningsväsendet skall dirigeras uppifrån nedåt. Vår tids lösen är folkskolan bottenskola; varav följer, att ett efterföljande läroverk får ta lärjunge-materialet från ett föregående *sådant det som bäst kan bli och därav söka göra det bästa möjliga*. Men vad som skall läras å de olika stadierna skall då bestämmas för *hela* undervisningsväsendet från en central punkt, som sitter inne med *överblicken över det hela*.

Nu kan det emellertid invändas, att censorsinstitutionen kan behövas för att skydda lärjungarna mot orättvisa lärare. Jag är icke alldeles obenägen att tillerkänna denna synpunkt något litet berättigande; men vill då även anmärka på det högst egendomliga i att applicera denna extra kontrollapparat blott på studentexamen och icke på en hel del andra examina, som avläggas vid ungefär samma ålder, eller på *efterföljande* examina vid universitetet, tekniska högskolan m. fl. Själv har jag vid 20 års ålder avlagt en examen, som (jämte ett par års praktik) brukar berättiga till legitimation som ansvarig byggmästare — alltså en direkt praktiskt sett rätt så viktig examen. Något extra, paradmässigt examinerande ingick knappast i denna examen, utan lärarne gävo eleverna betyg med ledning av sin efter hand inhämtade vetskap om dessas kunskaper. Var man icke mogen, fick man gå ett år till. Någon klagan över denna regim har aldrig avhörts vid detta nu mer än 40-åriga läroverk (Tekniska skolans byggnadsyrkesskola). Allra minst föll det någon människa in att inbjuda

till läroverket professorer från andra läroverk (det skulle då varit från tekniska högskolan eller akademien för de fria konsterna) för att konstatera, hur litet (eller mycket) vi egentligen kunde.

Censorsinstitutionen är inte bara obehövlig; den kostar också staten en mängd pengar, som kunde bättre användas.

Jag kommer nu över till

II. *Borttagande av studentexaminerandet för läroverkens egna lärjungar.*

Med den åskådning jag utvecklat under avd. I, faller det egentligen av sig självt, att jag anser riktigast att anordna studentexamen så, att lärjungarna få — muntligt och skriftligt — prövas litet efter hand och i **godan ro**, utan några examensparader, av sina egna lärare och att dessa, också i **godan ro**, få sätta sina betyg och godkänna eller underkänna alldeles ungefär som vid en vanlig klassflyttning. Jag är livligt övertygad, att man kan vara ganska trygg med avseende på övergrepp från lärarnes sida vid ett sådant arrangement. Vad som är säkert är, att man spar både lärares och lärjungars hälsa. När de senare sedermera skola ut i livet och tjäna sitt bröd få de tids nog anledning att skaffa sig »tidens sjukdom», nervositeten.

Naturligtvis kan det tänkas fall, då berättigade klagomål kunna anföras mot en lärares sätt att bedöma sina lärjungar. För sådana fall kunde man ha något liknande censorsinstitutionen, men endast såsom klagoinstans — såvitt ej det samlade lärarekollegiet kunde uppträda som skiljedomare.

III. *Bortvalsrätten vid studentexamen.*

För närvarande gäller som regel att i studentexamen vissa ämnen få bortväljas motsvarande visst antal veckotimmar på läsordningen. För mig åtminstone är det alldeles tydligt, att detta ej motsvarar rimliga krav på rörelsefrihet hos ungdom, som börjar känna sig dragen till vissa studier och därför vill slå sig på dem med förbigående av andra — än mindre rörelsefriheten hos äldre personer, som börjat sent fundera på studentexamen. Intresserade lärarekrafter ha skrivit behjärtansvärda saker härom: hur t. ex. just det timantal på läsordningen, som får bortväljas, kan komma i kollision med lärjungens egna bortvalsönskningar, o. s. v. Sedan några år har man ju också börjat fundera på ökad linjeuppdelning. Någon gång

Bihang till riksdagens protokoll 1918. 4 saml. 120 häft. (Nr 290—291.) 2

i tiden kommer väl också ett sådant förslag.* En sådan uppdelning kan ju ha ett sken av berättigande, men den tillfredsställer icke behovet.

Om man antager realskolestadiet som det, intill vilket ett berättigat samhällsintresse må tvinga ungdomen att läsa saker, som de själva icke anse — eller inse — sig ha användning för, så må man kunna vara överens om, att för tiden därefter det pedagogiskt sett är ett »större våld än nöden kräver» att tvinga ungdom (måhända även mot föräldrarnas önskningar) att plugga sådant, som de rent av ha motvilja för. Väl sant, att det varit tal om att införa skoltvång ända till 18 år (yrkesskolorna), men det faller naturligtvis ingen in att proponera att i dessa skolor murarlärlingen t. ex. skall läsa ämnen eller syssla med arbeten, som endast kunna intressera möbelsnickarlärlingen. Något ditåt är det emellertid som praktiseras på gymnasialstadiet.

Den enligt min mening enda rimliga lösningen av frågan om bortvalsrätten är,

att efter realskolestadiet tvångsläsningen av likt och oliket upphör;

att varje bestämmelse borttages om absolut obligatoriska ämnen [nu svenska och kristendom(!); utan varje bestämmelse säger sunda förnuftet, att man icke kan avvara kunskap i modersmålet];

att för godkänd examen uppsättes ett visst antal betygsenheter, som lärjungen — efter samråd med lärarna — må få plocka ihop hur det honom (henne) lyster, samt

att någon viss tid ej utsättes, inom vilken examen absolut skall vara klar.

Detta sistnämnda sammanhänger med en önskan hos mig att bereda studiemöjligheter för dem, som ej ha tid att egna flera år efter realskolestadiet åt studentexamens ernående, men ha den tillräckliga ambitionen att vilja bedriva sina studier till denna examen — för vidare fortkomst — vid sidan om yrkesförvärv. Denna min önskan leder mig åter till ett annat reformkrav:

IV. *Betyg å studentkunskaper böra ha liknande giltighetstid som betyg vid universiteten.*

Vid universitetsstudierna beräknas, såvitt jag rätt fattat saken, i studiehandböckerna en viss normal maximitid för de olika examina. Betyg,

* Redan 1910 ansåg riksdagsmannen professor Kobb, att studentexamen borde reformeras med hänsyn till tekniska högskolan, men ännu har man inte hört talas om en sådan reform.

som under denna tid förvärfvas i ett av de i examen ingående ämnena, står hela tiden ut. Det synes mig rimligt, att ett liknande förfarande införas även med avseende på studentexamen. Det vill säga, att normala maximitiden — t. ex. fem år — skulle räknas från det först förvärfvade betyget. Säkert är, att icke något som helst samhällsintresse kräver, att en »studentkandidat» skall för var gång han går upp i examen lägga upp hela sitt vetande till kritisk granskning och därtill inför vilt främmande människor, som måhända inte kunna skilja på verklig okunnighet och en tillfällig indisposition eller nervositet. Och därtill kommer, att detta är omöjligt att göra för en person (måhända tillhörande de sent vaknande, men så mycket kraftigare intelligenserna), som kanske inte kan förfoga över mer än någon timma dagligen till studier vid sidan om förvärfvsarbetet. Helt nyligen har en vaktmästare i Stockholms kommuns tjänst tagit studentexamen vid 32 års ålder efter ett par års studier. Det skulle naturligtvis inte kunnat åberopas något som helst samhällsintresse för att hindra honom — om han behövt det — att hålla på med sin studentexamen fem år i stället för två utan att omexamineras vart år. Detta är ju inte en fråga om något berättigat samhällskrav, utan om att inte hindra en människa med ambition att skaffa sig kunskaper och därav följande *tillfredsställelse med sig själv och ökade fortkomstmöjligheter.*

V. *En allmän undersökning av studentexamens behövlighet för vissa levnadsbanor.*

Efter hand har helt schablonmässigt kommit att fordras studentexamen för än det ena och än det andra yrket. För alla fortsatta studier vid statsuniversitet har den kräfts obönhörligt. Någon egentlig bevisning om ifrågavarande examens nytta har ofta nog icke presterats. Man har utgått från mer eller mindre dimmiga föreställningar om yrkets »sociala höjande» snarare än från känslan av något direkt behov.

Emellertid är man måhända på väg att emancipera sig något från det värsta knäfallet för studentmössan. Vid Stockholms högskola fordras icke för rätt att bli lärjunge annat än studentexamenskunskaper i vissa ämnen. (För rätt att ta examen i den vanliga lunken fordras dock full studentexamen). Vid tekniska högskolan fordras endast studentkunskaper i vissa ämnen för att bli lärjunge och få avlägga examen. Det förtjänar undersökas, om icke denna tanke bör fullföljas vidare, även för dem, som studera vid statsuniversitet eller liknande högskolor.

Jag har åtminstone icke sett något bevis för — endast påstående — att en läkare t. ex. behöver vara student. Ej heller lärare, jurister, militärer, präster. Alla dessa behöva otvivelaktigt som förstudier studentexamenskunskaper i en hel del ämnen, men icke i alla. I somligt skulle de kanske behöva — fast ingen brytt sig om att undersöka det — helt anorlunda lagda kurser än studentexamens. I ett mål, som på grund av anmärkning mot ett statsråd dragits inför riksdagen, har visats, att man kan avlägga en briljant juris kandidatexamen utan studentkunskaper mer än i fyra ämnen (av vilka flertalet icke har stor nytta för själva studierna).

Allt, som möjligen kan göras, bör också göras för att se till, att folk kan börja sina specialstudier och sedan komma ut i livet betydligt tidigare än nu är fallet.

Med anledning av denna min övertygelse och vad f. ö. här ovan sagts tar jag mig friheten föreslå andra kammaren för sin del besluta

att i skrivelse till Kungl. Maj:t begära undersökning, 1) huruvida icke studentexamen särskilt för läroverkens egna lärjungar bör kunna omläggas så, att efter censorsinstitutionens eventuella slopande eller om-
skapande till en klagoinstans lärarnes efter hand sam-
lade omdöme om lärjungarne blir utslagsgivande; i
samband varmed frågan om ändrad bortvals rätt och
om betygs giltighetstid bör även tagas i betraktande;
2) huruvida icke i de fall, där nu kräves full student-
examen för tillträde till vissa studier, dessa bestämmel-
ser kunna utbytas mot fordran på studentexamenskun-
skaper endast i vissa uppräknade ämnen.

Stockholm den 5 februari 1918.

Knut A. Tengdahl.